Gabriela Pană Dindelegan

GRAMATICA „ANIMATULUI" ÎN LIMBA ROMÂNĂ
– cu raportare la limba veche –

Scopul acestui articol este de a repune în discuție chestiunea „genului personal", trăsătură parametrică în funcție de care se poate caracteriza orice limbă şi se pot ierarhiza limbile pe o scară a gradului de marcare a acestei trăsături. Discuțiile consacrate anterior genului personal (printre alții, Racoviță 1938, Graur 1945, Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967, Avram 1997: 55) s-au raportat la limba modernă. Conceput ca un studiu de sinteză, examinăm, în cele ce urmează, gramatica „animatului" aşa cum se manifestă ea în limba veche românească. Plecăm de la observația că o trăsătură este cu atât mai puternică, vizând organizarea de esență a unei limbi, cu cât este regăsibilă în manifestările ei cele mai vechi.

De la primele texte româneşti, este evidentă o „sensibilitate" a românei pentru marcarea „animatului": clasa animatelor şi, în mod special, cea a substantivelor desemnând persoane se diferențiază de inanimate prin trăsături specifice (flexionare, sintactice şi morfosintactice). Trăsătura „animatului" **controlează**, în română, fenomene gramaticale precum:

1. MARCAREA CAZUALĂ A ANIMATULUI; „LUI" PROCLITIC PENTRU CAZURILE OBLICE

1.1. Comportamentul substantivelor personale masculine

De la primele texte ale secolului al XVI-lea, este evidentă trăsătura proclizei articolului **lui** pentru marcarea cazurilor oblice la substantivele proprii personale masculine (1). Fenomenul proclizei mărcii **lui** se manifestă concurent cu encliza acestuia (2).

(1) a. în zilele **lui Alexandru** vodă (DÎ.1573: IV)
b. părintele măriii **lui Maximilean** împăratu (DÎ.1600: XXXIV)

(2) a. nepotul **Berescului** (DÎ.1595–6: XII)
b. fata popei **Radului** (DÎ.1600–2: LV)

Cu cât substantivul masculin animat se află pe o treaptă mai înaltă în ierarhia animatului (vezi numele proprii), cu atât marcarea proclitică este mai frecventă. Procliza mărcii **lui** afectează următoarele subclase de substantive personale masculine:

(i) nume proprii personale masculine

În cazul masculinelor nume proprii, concurența dintre marca proclitică şi cea enclitică se manifestă net în favoarea procliticului **lui** (de exemplu, în documentele

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

originale din secolul al XVI-lea (DÎ), apar 150 de realizări cu **lui** proclitic şi numai 12 cu marcare enclitică; concurența se manifestă, uneori, în acelaşi text ((3a) vs (3b)).

(3) a. Şi iar a<m> mai vândut **lui Arbănaş** (DÎ.1595–6: XIII)
vs
b. Aceasta moşie vândut-am noi (...) dumnealui **Arbănaşului** (DÎ.1595–6: XIII)

De observat că **lui** proclitic apare şi în cazul numelor proprii masculine cu finala vocalică ***-a*** (4a), a căror marcă cazuală enclitică este **-(e)ei**, şi nu **-lui**. Găsim aici semnul cel mai clar al gramaticalizării mărcii proclitice pentru numele proprii de persoană masculine. Şi în cazul acestora, apare concurența enclitic – proclitic ((4a, b) vs (4c, d)).

(4) a. fiiul lu Iosifu, (...) **a lu Ioanna** (CT.1560–1: 119^{r})
b. tocmala **lui Toma** apostol (CazV.1643: 135^{v})
vs
c. Ferecatu eşti Simone, feciorul **Ioaneei** (CT.1560–1: 35^{r})
d. dumeneca **Tomeei** (CPrav.1560–2: 8^{r})

De observat comportamentul diferit a două substantive cu formă identică, unul funcționând ca nume masculin propriu de persoană (5a), iar celălalt, ca nume non-animat (5b).

(5) a. fost-au dată şi **lui Duminecă** şi soției sale, Givei (DÎ.1600: XLIV)
b. Sfârşitul **Duminecii** (CC^{2}.1581: 11/15)

În cazul substantivului *dumnezeu*, asimilat numelor proprii masculine, apare aceeaşi concurență între marca proclitică şi cea enclitică ((6a,b) vs (6c)). Rar, procliticul **lui** apare şi în fața întregii sintagme [Adj + N] (6b):

(6) a. dată **besearicei lui Dumnezeu** (CC^{2}.1581: I/4)
b. binele **lu mare Domnezeu** (FT.1571–5: 3^{v})
vs
c. cu ştirea şi cu numele **Dumnezeului** nostru (CC^{1}.1567: 111^{r})

(ii) nume comune personale masculine

Se comportă ca nume proprii şi substantivele personale desemnând funcții, ranguri sociale / politice şi relații de rudenie şi care, în situația de comunicare dată, indică persoane unice (7). În acest caz, procliza mărcii cazuale are rolul de a recategoriza substantivul, transformându-l, contextual, din comun în propriu. Se cuprind aici şi construcțiile „clasificatoare” (8), unde substantivul „clasificator” este urmat de un nume propriu; pentru conceptul de construcție „clasificatoare”, vezi Raluca Brăescu, în GR: 369–70; SOR: 371–3.

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

(7) a. cu ştirea măriei **lu crai** (CCat.1560: 1[v])
b. Fistu spuse **lu împăratu** (CV.1563–83: 34[v])
c. înraintea **lu Chiesariu** ți se cade să stai (CV.1563–83: 50[v])
d. Deaderă carrtea **lui ghiemunu** (CV.1563–83: 28[v])
e. Şi cheltuiala măruntă pre treaba **lu voevod** (DÎ.1599–600: XXIX)

(8) a. că spusă Hristosu **lu ievanghelistu** Ioan (CS_V.1590–602: 51[v])
b. **lui giupânul** Anton Brani (DÎ.1593: XCII)
c. la cartea **lu proroc** David (CC^1.1567: 23[v])

1.2. Comportamentul substantivelor personale feminine („ii, i, îi” + Np feminin)

Tiparul cu marcă proclitică pentru genitiv-dativ este atestat, rar, şi pentru numele proprii (Np) feminine; înregistrările sunt din secolul al XVI-lea (9), dar, rar, apar şi mai târziu.

(9) a. şi, iaca, muieriei tale, **ii Sara**, fi-va fecior (PO.1582: cap.18/10)
b. Spuseră, iară, **ii Tamar** (PO.1582: cap.38/13)
c. lui Tămaş şi fetei **ii Marie**” (DÎ.1593: CXIII)

Fenomenul apare în Moldova, spre mijlocul secolului al XVII-lea (10), şi în Transilvania, la sfârşitul secolului al XVII-lea (11) (în CDicț.1691–7, tiparul apare, de preferință, pentru substantivele proprii feminine invariabile; vezi Pană Dindelegan 2013). Chiar dacă fenomenul nu este prezent în toate textele vremii, regularitatea cu care apare în cele două surse poate indica persistența unui tipar arhaic în conştiința lingvistică a epocii. De remarcat ocurența simultană a mărcii proclitice şi a celei enclitice (10d). De remarcat, de asemenea, variația între procliticul **ii** (12a) şi procliticul **lui** (12b).

(10) a. de pe partea **ii Mihăileasă** (DRH.A.1636: XXIII)
b. partea mătuşe-sa **ii Ciolpăneasa** (DRH.A.1638: XXIV)
c. Adecă eu, Ileana, fata **ii Bejeneasă** (DRH.A.1646; XXVIII)
d. feciorii **ii Maghiții** den Boteşti (DRH.A.1627: XIX)

(11) a. o piiatră scumpă din pieptul **ii Lynx** (CDicț.1691–7: 294)
b. pre care Ninus, bărbatul **ii Semirasis** l-au zidit (CDicț.1691–7: 328)
c. idol **ii Pallas** (CDicț.1691–7: 355)
d. de lucrul **ii Venus** (CDicț.1691–7: 537)
e. fata **ii Oțeonoaie**, a muierei Thetei (CDicț.1691–7: 14)

(12) a. de lucrul **ii Venus** (CDicț.1691–7: 537)
vs
b. veseliia trupului, jârtva **lui Venus** (CDicț.1691–7: 47)

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

Variația între encliză şi procliză, iar, în cazul proclizei, între marca **lui** a masculinelor şi marca **ii/ei** a femininelor se restrânge ulterior; manifestându-se în următoarele direcții:

– Se generalizează **lui** ca marcă a singularului cazurilor oblice pentru masculinele personale nume proprii şi nume comune de persoană puternic individualizate;

– Dispare, pentru feminine, marca proclitică **ii/ei**, femininele generalizând, în limba standard, marca flexionar-enclitică;

– Se extinde, în limba non-standard, marca proclitică **lui** şi la unele feminine personale, semn clar de gramaticalizare a tiparului (**lui** Maria, **lui** vecina).

În întreaga istorie a limbii române, este exclusă apariția mărcii proclitice la substantivele non-animate (acoperişul ***lui casa**). Toate situațiile de limbă veche şi de limbă modernă evidențiază particularitatea de marcare proclitică a cazurilor oblice ca fiind legată de substantivele animate/personale. Gradele diferite de impunere a tiparului cu procliză depind, pe de o parte, de poziția substantivului în ierarhia animatului (subtantivele proprii ocupă o poziție înaltă), iar, pe de alta, depind de gen (trăsătura se generalizează pentru masculine).

2. MARCAREA DIFERENȚIALĂ A OBIECTULUI DIRECT; MARCAREA PRIN „PRE”

Marcarea cu **pre** a obiectului direct este o trăsătură care se manifestă încă de la începutul secolului al XVI-lea. Apare, la fel de clar, interferența acestei trăsături sintactice cu trăsături non-sintactice: obiectul direct primeşte marca **pre** în condițiile coocurenței cu alte două trăsături (13): (i) un obiect direct „animat”; (ii) un obiect direct „definit”; vezi SOR: 129.

(13) a. Şi întrebă **pre tatălu lui** (CC^2.1581: 80/2)
b. Şi-i îmbrăcă **pre cei 6 filosofi** (A.1620: 7^v)

Interesantă este prezența calchierii construcției româneşti cu **pre** în documentele slavone scrise de dieci români, unde apare o construcție prepozițională cu **по**, prepoziție apropiată valoric şi fonetic lui **pre** (Nestorescu 2006: 145–7). Trebuie remarcat că această construcție apare numai în cazul obiectelor directe personale, semn al forței cu care era întipărită în bagajul vorbitorului de limbă română trăsătura „personalului”.

În secolul al XVI-lea, trăsătura construcției cu **pre** nu are caracter de generalitate (pe de o parte, marcarea cu **pre** se întâlneşte şi în cazul substantivelor non-animate (14), iar, pe de altă parte, în aceleaşi condiții, se întâlnesc structuri variante, cu **pre** şi fără **pre**; vezi şi Irina Nicula Paraschiv, în SOR:130, 133).

(14) a. au mers întru demâneață ceale muieri sfinte la mormânt să ungă **pre trupul** lu Iisus (CC^1.1567: 14^v)
b. că înălbeaşte florile, (...) altele mohoraşte; îndulceaşte **pre smochini**, amăraşte **pre pelinu** (CC^2.1581: 158/35–7)
c. Şî dereptatea biruiaşte **pre strâmbătate**, surpându-o de tot (SVI.~1670: 193^r)

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

Cu cât numele din poziția obiectului direct (OD) ocupă o treaptă mai înaltă în ierarhia animatului (pentru ierarhia animatului, vezi Comrie 1989: 185–97), cu atât marcarea prepozițională se impune cu mai mare regularitate. Astfel, marcarea cu **pre** este predominantă pentru pronumele personale formă non-clitică (15a) şi pentru substantivele proprii nume de persoană (15b). Cu cât substantivul din poziția OD ocupă o treaptă mai jos în ierarhia animatului (vezi animatele umane comune), cu atât marcarea cu **pre** este facultativă (16a, b). În cazul animatelor non-umane, marcarea cu **pre** se realizează frecvent pentru nume proprii (17), dar este rară, pentru numele comune de animale (18a, b).

(15) a. nu te-amu văzutu, Doamne, **pre tine** deştingându (CC^{2}.1581: 179/14)
b. Eu am avut nepot **pre Nen** şi **pre Lăpădat** (DÎ.1563–4: II)

(16) a. Aşa amu întrebă Hristosu **pre orbulu** (CC^{2}.1581: 173/30)
b. că mulți timpinară **orbulu**, ducându-se la Siluamu (CC^{2}.1581: 170/5)

(17) Aduceți-mi **pre Ducipal** al meu! (A.1620: 73^{r})

(18) a. Iară Ducipal luo cu gura **pre calul** lu Por (A.1620: 38^{r})
b. ieşiră raci din iezer şi lua **calul** şi fugie cu el în apă (A.1620: 8^{v})

În evoluția ulterioară a limbii standard, într-un cadru general de fixare a regulilor, se întăreşte caracterul „personal" al structurii, în sensul dispariției tipului (14), cu marcare prepozițională a non-animatelor, şi al fixării tipului (18), care reține numai realizarea neprepozițională.

3. TRATAMENTUL SPECIAL AL NUMELOR DE RUDENIE

Numele de rudenie, subclasă de substantive aflate pe o treaptă foarte înaltă în ierarhia „animatului", cunosc, în limba română, un comportament special, intrând într-un tipar de construcție cu caracteristici distincte sub aspect sintactic şi flexionar.

Sub aspect sintactic, participă, alături de posesive, la o construcție fixă, în care nominalul îşi ataşează cliticul posesiv în absența articolului enclitic, iar posesivele au un comportament clitic. Să se compare (19a–d), construcții cu nume de rudenie nearticulat şi posesiv clitic, cu (20a, b), unde numele de rudenie se comportă ca orice grup posesiv, primind articol enclitic şi posesiv non-clitic (sau personal în genitiv (20b)). În absența articolului (19a–d), posesivul clitic preia funcția unui determinant, sintagma, în ansamblu, funcționând ca un grup determinat; în (20a, b), poziția determinantului este ocupată de articolul definit (vezi Alexandru Nicolae, în GBLR: 370).

Sub aspect flexionar, grupul, în ansamblu, se comportă invariabil, apărând fără modificări de formă atât în pozițiile sintactice de NOM (19c)–AC (19d), cât şi în poziții de GEN (19a)–DAT (19b); să se compare cu un grup prototipic (20a), unde poziția de DAT se marchează flexionar, prin articol enclitic („zi frate**lui**").

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

(19) a. pentru credința **mâni-sa** (CC^{2}.1581: 59/12)
b. şi-l deade **maică-sa** (DPar.1683: III.57^{v})
c. Şi dzâsă lui **maică-sa** (DPar.1683: III.16^{v})
d. fiiul înțălept veseleaşte pre **maică-sa** (DPar.1683: III.15^{r})

(20) a. zi **fratelui mieu** să împarță cu mine ocina (CT.1560–1: 146^{v})
b. şi priimi **muiarea lui** (CT.1560–1: 2^{v})

Tiparul morfosintactic în discuție nu se poate realiza decât pentru clasa numelor de rudenie şi a celor asimilate numelor de rudenie (*în **casă-mea**, *asupra **casă-mea**).

De notat selecția predilectă a unui posesiv cu formă de singular, care, fonetic (prin natura monosilabică, permite realizarea ca clitic. Rar, au fost înregistrate şi forme de posesiv plural (tătâni-**vostru**, CC^{2}.1581: 43/23; soru-**noastră**, soro-**noastră**, PO.1582: 93), cu un statut semianalizabil; posesivul se comportă autonom, în timp ce invariabilitatea primului component (21a), ca şi absența articolului enclitic (21b) apropie construcția de grupul aici în discuție.

(21) a. derept greşala **strămoşu-nostru** (CC^{2}.1581: 209/8)
b. vom omorî **frate-nostru** (PO.1582: cap.37/26)

Tiparul special al numelor de rudenie cu clitic posesiv are, în româna veche, o foarte mare bogăție de realizări (vezi exemplele (22)–(26); vezi şi Densusianu 1961: 244–5; Şovar 2012; Alexandru Nicolae, în SOR: 339–40). Bogăția se manifestă: (i) prin inventarul extrem de numeros de nume de rudenie cuprinse în tipar (22); (ii) prin atragerea altor nume de relație, asimilate celor de rudenie (23); (iii) prin cuprinderea de variante lexicale (24); (iv) prin includerea de variante etimologice (25) şi (v) de variante flexionare (26).

(22) *cumătră-sa* (CPrav.1560–2: 2^{r}); *cumnată-mea* (Prav.1581: 262^{r}); *cumnatu-său* (Prav.1581: 274^{v}); *fiiu-său* (CC^{2}.1581: 78/37); *fie-sa* (MC.1620: 129^{r}); *fiiastră-mea* (Prav.1581: 244^{v}); *finu-său* (LD$_{VI}$.1732: 11^{r}); *frate-său* (CC^{2}.1581: 58/30); *fârtatu-său* (A.1620: 48^{v}); *ginere-său* (Prav.1581: 279^{r}); *giupânu-său* (DRH.A.1635: XXIII); *hină-sa* (DRH.B.1630: XXIII); *mătuşi-sa* (DRH.B.1634: XXIX); *mumă-sa* (MC.1620: 108^{r}); *moşu-său* (CDicț.1691–7: 3); *moaşe-sa* (MC.1620: 133^{v}); *maştehă-mea* (Prav.1581: 244^{r}), *muiere-sa* (DPar.1683: II/17^{v}), *nănaşe-sa* (LD$_{VI}$.1732: 11^{r}); *nepoată-sa* (Prav.1581: 256^{r}); *noru-sa* (PO.1582: cap.11/I/31); *soru-sa* (DÎ.1600: XXXII), *soacră-sa* (CC$^{2.}$1581: 205/13); *socru-său* (PO.1582:39/25); *tată-său* (CC$^{2.}$1581: 164/6); *unchiu-său* (CazV.1643: 29^{r}), *vară-sa* (CC$^{2.}$1581: 492/22)

(23) *vecinu-său* (CC^{2}.1581: 47/16); *soțu-său* (CC^{2}.1581: 284/19); *domnu-său* (CC^{2}.1581: 282/35); *doamnă-sa* (FD.1592–604: 542^{r})

(24) *mumă-sa* (CC^{2}.1581: 205/13); *mâni-sa* (CC^{2}.1581: 59/12); *maică-sa* (Ev.1642: 102); *îmă-sa* (CazV.1643: 28^{v})

(25) *frate-său* (CC^{2}.1581: 334/17) // *frățâni-său* (CC^{2}.1581: 545/15); *tată-său* (CC^{2}.1581: 196/10) // *tătâni-său* (CC^{1}.1567: 122^{r}); *mumă-sa* (CC^{2}.1581: 210/20) // *mumâni-sa* (CC^{2}.1581: 527/7)

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

(26) *noru-sa* (PO.1582: cp.38/I/16) *// nurori-sa* (PO.1582: cap.38/I/11); *soru-sa* (PO.1582: cap.24/I/30) *// surori-sa* (PO.1582: cap.24/I/30)

Grație caracterului fix, construcția posesivă conservă forme arhaice precum *soru*, *noru* (27a, b), provenind din nominativul unui substantiv latinesc de declinare a IV-a (< SOROR); pentru cel de al doilea, s-a propus etimologia LAT.POP. NŎRUS (Ciorănescu 2002: 547, 731). În construcțiile posesive prototipice (cu substantiv articulat + posesiv autonom), apar, uneori, în același text, atât forme arhaice, cât și forme refăcute (compară *sor*, *nor* (27c,d) cu formele analogice *soră*, *noră* (27e–g)). După secolul al XVII-lea, formele arhaice se conservă numai în construcțiile fixe cu clitic posesiv (**soru**-mea, **noru**-mea).

(27) a. strigă pre **soru-sa** Mariia (Ev.1642: 287)
b. Sarai, **noru-sa**, muiarea ficiorului său (PO.1582: 39)
c. nepoată de **sor** a muieriei lui (Prav.1581: 278^{v})
d. și fată spre mumă-sa și **nor** spre soacră-sa (Ev.1642: 468)
e cum că-mi ești **soră** (PO.1582: 40)
f. **sora** nurori-mea (Prav.1581: 273^{r})
g. Și **nora** ce se grăiaște a ei fecioară (Prav.1581: 273^{r})

În general, grupul [nume de rudenie + clitic posesiv] este invariabil; rar, în poziția cazurilor oblice, formele *soru*, *noru* sunt înlocuite cu formele oblice *surori*, *nurori* (28a,b), forme de GEN-DAT sincretice cu pluralul (*surori* este moștenită direct din forma de declinarea a 3-a imparisilabică SORORIS, iar a doua este refăcută după prima). Prezența acestor forme într-o poziție de caz oblic (28a, b) este semnul că, în aceste puține exemple, primul component al grupului se comportă variabil.

(28) a. și era audzit *Răvecăei*, **surori-sa**, beseada ce aceasta era dzis (PO.1582: 64)
b. Zise, derept aceaea, Iuda *Tamareei*, **nurori-sa** (PO.1582: 103)

În aceleași tipar, apar și formele *mămâne*, *tătâne*, resturi de GEN-DAT ale declinării a III-a imparisilabice (< LAT.POP. MAMMANIS, TATANIS; Ciorănescu 2002: 528) și, analogic, *frățâne* ((29a–c); vezi Gafton, Arvinte 2007: 280; Frâncu 2009: 269; Șovar 2012), dar acestea erau deja generalizate pentru plural și pentru toate pozițiile sintactice (vezi subiect (30a), obiect direct (30b)). În aceste circumstanțe, forma primului component din grupurile posesive (**mumâni**-sa, **tătâne**-său) a pierdut legătura originară cu genitivul.

(29) a. fata-lu deade **mumâni-sa** (CC^{2}.1581: 546/34)
b. de va fi cumva vro muiare logodită **tătâne-mieu** (Prav.1581: 229^{v})
c. după uciderea **frățâni-său** (CC^{2}.1581: 245/17)

(30) a. Că alalte **mumâni**, mai nainte până nu nascu (CC^{2}.1581: 494/32)
b. să cinstim părinții și **mumânile** noastre (CC^{2}.1581: 437/30)

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

Construcția posesivă a numelor de rudenie s-a menținut mult în timp, continuând să fie folosită şi astăzi în varietățile populare şi familiare ale limbii. Construcția a evoluat spre pierderea sensului posesiv, ceea ce are ca efect posibilitatea de asociere cu un al doilea component posesiv („cu mâni-sa **ei**”), şi spre utilizarea ca un cuvânt compus sudat (cu flexiunea de GEN-DAT marcată la al doilea component (31); vezi Alexandru Nicolae, în GR: 341).

(31) a. cuvintele **maică-*sii***
b. rochia **soră-*sii***

4. TRATAMENTUL FLEXIONAR AL NUMELE PROPRII DE PERSOANĂ

Aflate pe o treaptă înaltă în ierarhia „animatului”, numele proprii de persoană au un comportament diferențiat de numele comune.

Flexionar, în afara selecției mărcii proclitice **lui** (*supra* **1**), trebuie semnalată o trăsătură prezentă în unele traduceri religioase din secolul al XVI-lea care constă în marcarea acuzativului prin desinența ***-a*** şi, implicit, în identitatea flexionară a acuzativului cu genitivul (32).

(32) a. Deaci prinseră toți elenii **Sostena** (CV.1563–83: 1^{r})
b. Deaci tremease întru Machiedonia doi de ceia ce slujiia lui, **Timotea** şi **Erasta** (CV.1563–83: 4^{r})
c. Iosafatu născu **Iorama**; *Ioramu* născu (...); Ioatamu născu **Ahaza**; *Ahazu* născu (...); Manasiea născu **Amona**; *Amonu* născu (...). Mattanu născu **Iacova**; *Iacovu* născu Iosifu (CT.1560–1: 1^{v})

Fenomenul este foarte restrâns, atât în timp (numai în secolul al XVI-lea), cât şi ca tip de text (numai traduceri după original slavon), fiind explicat drept calc după slavonă (Costinescu 1981: 137). Deşi fenomen calchiat, el indică, indirect, o „sensibilitate” a traducătorului român față de trăsătura „animatului”, acesta continuând să păstreze diferențierea flexionară a numelor proprii de persoană.

5. ARTICULAREA DUPĂ PREPOZIȚIILE CU REGIM DE ACUZATIV

În româna veche, regulile de articulare după prepozițiile cu regim de acuzativ (inclusiv după **pre**, marcă a obiectului direct (33a, b)) nu erau complet fixate (Isabela Nedelcu, în SOR: 430–1); în multe texte, articularea după prepoziție apărea în concurență cu nearticularea, pentru orice tip de substantiv. După secolul al XVI-lea, articularea după prepoziție (în condițiile unui nominal fără modificatori) se restrânge la o subclasă de substantive care indică nume de persoane unice, cunoscute şi identificabile fără echivoc.

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

Frecvența cu care apar construcțiile prepoziționale articulate hotărât până târziu, în secolul al XIX-lea (Pană Dindelegan 2010), ca şi prezența lor în orice tip de text constituie un argument pentru faptul că articularea hotărâtă după substantivele comune personale puternic individualizate funcționa ca normă a epocii.

(33) a. Şi prinse **pre bălaurul**, pre şarpele cel de-nceput (BB.1688: XX, 930)
b. Eu, Iisus am trimis **pre îngerul** să mărturisască voao aceastea la Besereci (BB.1688: XXII, 932)
c. ca să trimiță boiari şi oameni de țară **la înpăratul** (ULM.~1725: 106^{v})
d. s-au gătit să meargă **la paşa** (ULM.~1725: 118^{v})
e. vrând să-şi facă cinste **la hanul** (CLM.1700–50: 174^{v})
f. cu bani gata **de la papa** (CLM.1700–50: 241^{v})
g. Luându veste Constantin vodă **de soltanul** (CLM.1700–50: 307^{v})
h. începură a s-ascunde în casă **despre doamna** (NL.~1750–66: 204)

Toate sunt substantive personale, desemnând funcții, ranguri sociale / politice şi relații de rudenie şi trimițând, în situația de comunicare dată, la persoane unic determinate. În acest caz, articularea are rolul de a recategoriza substantivul, transformându-l, contextual, din comun în propriu.

Trăsătura se continuă în româna modernă (34a), iar în româna actuală non-standard este chiar în extindere (34b). De remarcat că este exclusă apariția construcției în relație cu substantive non-animate (34c).

(34) a. Am cumpărat **pentru tata / pentru mama** (limbă standard)
b. Am trimis **pentru şefa / pentru vecina / pentru doctora** (non-standard)
c. Am cumpărat ***pentru şcoala**.

6. BOGĂȚIA FORMELOR DE VOCATIV

Vocativul românesc, începând cu cele mai vechi texte, se caracterizează prin:
(i) păstrarea unei desinențe arhaice de vocativ (***-e***, pentru masculin singular, nume proprii (35a, b) sau personale comune (35c, d));
(ii) împrumutarea alteia (***-o***, pentru feminin singular (36a, b) şi pentru masculinele nume proprii cu finala vocalică ***-a*** sau ***-ea*** (36c–e));
(iii) crearea, atât la singular, cât şi la plural, a unor desinențe noi, pe baza reanalizei formelor articulate (***-ule*** < **-ul- + e** (37) şi ***-lor*** **<** articolul enclitic al dativului plural (38a, b));
(iv) apariția unor sintagme vocative cu vocativul dublu marcat (la substantiv şi la adjectiv (39)) şi cu vocativul repetat în cascadă (40);
(v) frecvența de apariție a vocativului în texte vechi de diverse facturi stilistice, frecvență şi mai mare dacă avem în vedere şi construcțiile nemarcate desinențial (41);
(vi) concurența dintre diversele forme vocative prezentă adesea în acelaşi text (42a, b).

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

(35) a. Părinte **Avraame**, miluiaşte-mă (CT.1560–1:157^{v})
b. **Iosife**, fiiul lu David (CT.1560–1: 2^{r})
c. zise unuia d-inşii: „**Soaţe**, nu obidescu tine” (CT.1560–1: 42^{v})
d. **Neome** şi **nebune**, nu te temi (...)? (CC^{2}.1581:368/16)

(36) a. Derept aceaea, te rog, frate şi **soro** (Ev.1642: 54)
b. Lăcaşul tău, **Sătano**, va fi cu păcătoşii (DIS.1675–post1700: 97^{v})
c. împărate **Agripo**, nu fuiu protivnicu cereştiei vedeare (CV.1563–83: 39^{v})
d. Ca mă vădzuşi, **Tomo**, credzuşi (CC^{1}.1567: 8^{r})
e. Bane **Mihalcio** şi tu, vistiiar **Stoico**, dau-vă în ştire (DÎ.1600: XXXI)

(37) a. tu, **bogatule,** grijeşti-te de fraţi (CC^{2}.1581: 370/25)
b. **Fiiule**, tu pururea eşti cu mine (CC^{2}.1581: 31/20)

(38) a. **Bărbaţilor, fraţilor**, cade-se să se sfârşască Scripturile (CPr.1566: 5)
b. Vai de voi, **bogaţilor** (...), **sătuilor** (...), **râzătorilor** (CT.1560–1: 126^{v})

(39) a. Vino acmu cu duhul, **luminate proroce Zaharie** (CC^{2}.1581: 175/14)
b. O, **fericate Aracleio-Împărate** şi **Seramido** (A.1620: 4^{r})

(40) **Mişeiloru, slabiloru, leaneşiloru şi împuţiţiloru**, mulţescu-se faptele voastre (CS$_{I}$.1601–post1619: 6^{r})

(41) a. **Bărbaţi fraţi**, eu cu totu gândul cela bunul viu lu Dumnezeu (CV.1563–83: 23^{v})
b. îndrăzneaşte, **fie**, credinţa ta mântui-te-va (CT.1560–1: 17^{r})
c. **Muiare**, lăsată eşti de nevoia ta! (CC^{2}.1581: 404/28)

(42) a. **Învăţătoriule**, ştim că deadevăru eşti (CT.1560–1: 47^{v})
vs
b. **Învăţătoare** dulce, ce bine să facu să aibu viiaţa de veacu? (CT.1560–1: 40^{v})

În gramatica românească, în care marcarea trăsăturii „animatului” este puternică şi are multe manifestări, caracteristicile vocativului mai sus prezentate pot fi interpretate în acelaşi sens: vocativul, ca realizare specifică a adresării, este o trăsătură implicând predilect substantivele animate. Folosirea substantivelor non-animate ca vocative este accidentală, apărând numai ca efect al unei personificări.

7. BOGĂŢIA SUFIXELOR NUME DE AGENT, MOŢIONALE ŞI ETNONIME

Încă din limba veche, clasa sufixelor nume de agent (Graur 1929), a sufixelor moţionale (Nestorescu 2006: 17–62; FCLRV; FCLR) şi a celor etnonime (Dominte 2006), care asigură derivarea numelor de persoană, se distinge prin bogăţie de inventar şi prin mare frecvenţă (vezi *infra*, INVENTAR). Sufixele au origini diverse

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

(moştenite din latină sau împrumuturi din diverse limbi cu care româna a intrat în contact) şi se ataşează unor baze care provin din diverse etape istorice ale românei; sufixele apar şi în cuvinte româneşti din documente slavone de dinainte de secolul al XVI-lea (Nestorescu 2006). Avem aici semne clare că, în întreaga ei istorie, româna a simţit nevoia de a marca formal, în cadrul numelor de persoană, „agentul", de a distinge sufixal „genul natural" sau de a indica originea persoanei.

(43) INVENTAR

-ar(iu) (<Lat) (*birar*, DÎ.1593: IX; *curvar(i)*, CTd.~1650: 44^{r}; *legumar*, CDicţ.1691–7: 343; *plugar(iu)*, PO.1582: 25); *sutariul*, CT.1560–1: 14^{r}, 14^{r}; *şetrar*, DÎ.1592: LXXXIII; *târgar*, CC^{2}.1581: 315/16; *văpsari* (<*văpsi*), CT.1560–1: 87^{v}; *viiariul* <*vie*, CT.1560–1: 150^{r})

-aş (etimologie multiplă) (*dănţaş*, GB.XVI–XVII: 198^{v}; *miiaş*, CV.1563–83: 22^{vr}; *mostinaş* < *moştean*, PO.1582: 57; *opăcinaş*, CC^{2}.1581: 375/28; *pizmaş*, CC^{2}.1581: 104/16; LD$_{Va}$.1678: 222^{v}; *sulițaş*, *ap.* Densusianu 1961: 203; *sutaş*, CT.1560–1: 14^{r}; CV.1563–83: 17^{v})

-ă (devenit ***-e***, în condiţiile unui radical terminat în *i-*) (<Lat) (*dumnedzoe*, CazV.1643: 62^{r}; *hişpană* „den Ţara Hişpaniei", CDicţ.1691–7: 234; *muzicaşă*, CDicţ.1691–7: 106; *ovreie*, CT.1560–1: 126^{r}; *pruncă*, DVS.1682–6: 138^{v}; *samaranină*, CC^{2}.1581: 160/27. *soață*, CT.1560–1: 154^{v})

-că (< vsl) (*Armeanca*.1490, ap. Nestorescu 2006: 40; *fiică*, DPar.1683: I/4^{v}, II/1^{v})

-ea/-el (<Lat) (*feciorea*, CS$_{XI}$.1583–619: 90^{r}; *feciorel*, CS$_{XI}$.1583–619: 90^{r})

-ean//-ian (<vsl) (*agarrean*, PH.1500–10: 70^{v}; *ardelean*, DÎ.1600: XLIV; *bistricean*, DÎ.1600: XXXV; *braşovean*, DÎ.1599: XIX; *cetățean*, CV.1563–83: 18^{r}; CC^{2}.1581: 27/5; *curtean*, DÎ.1591: LXXVIII; *ierusalimean*, CV.1563–83: 51^{r}; *izmailtean*, PH.1500–10: 70^{v}; *moldovean*, DÎ.1599-600: XXIX; *moştean*, CC^{2}.1581: 8/18; *orăşănii*, AOD.1675–6: 10^{r}; *râmlean*, CT.1560–1: 212^{r})

-ean+in (*asiianin*, CV.1563–83: 8^{r}; *iudeianin*, CV.1563–83: 6^{r}; *sirianin* <*Siria*, CT.1560-1: 121^{v}; *tarseanin*<*Tars*, CV.1563–83: 18^{v})

-ean+că/-ian+că (*iudeiancă*, CV.1563–83: 32^{r})

-easă (<Lat) *Luponeasa* 1519, *Bucureasa* 1528 (antroponime, *ap.* Nestorescu 2006: 43); *bărbiereasă*, CDicţ.1691–7: 519; *boiereasă*, CS$_{XI}$.1583-619: 91^{r}; *hătmăneasă*, DH.IX; *împărăteasă*, CS$_{XI}$.1583–619: 91^{v}; *giupâneasă*, DÎ.1593: LXXXIX; *voivodeasă* (DÎ.1594: CI); *vorniciasă*, DRH.B.1627)

-eş (etimologie multiplă) (*vameş*, CT.1560–1: 38^{v})

-iță (<vsl) (*bărbieriță*, CDicţ.1691–7: 519; *dumnezăiță;* CDicţ.1691–7: 189; *fluierăriță*, CDicţ.1691–7: 516; *fecioriță*, CS$_{XI}$.1583–619: 90^{r}; *jupaniță*, DÎ.1599–600: XXIX; *măgăriță*, CDicţ.1691–7: 58; *măieriță*, CDicţ.1691–7: 542; *păscăriță*, CDicţ.1691–7: 385; *portăriță*, CDicţ.1691–7: 240; *prorociță*, CT.1560–1: 116^{v}; *tunzătoriță*, CDicţ.1691–7: 519; *uşăriță*, CDicţ.1691–7: 240)

-îş//-iş (etimologie incertă, sb., magh.) (*pârriş*, PH.1500–10: 6^{v}; *pârâş*, LD$_{III}$.1630–50: 57^{v})

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

-oi, **-oaie**, **oane** (<Lat) (*Căldăruşoae*, DIR.A.1620: IV; *comisoaie*, 1587, *ap*. Nestorescu: 57; *găzdoaie*, ISD: XII/9/27; *grecoaie*, DÎ.1570 LIX; *leoaie*, PO.1582: 132; *mâşcoaie* „catârcă”, A.1620: 72^{r}; *nemişoae*, DÎ.1593: LXXXIX; *păşoaie*, NL.~1750–66: 369; *turcoaie*, ULM.~1725: 124^{v})

-nic (<vsl) (*camatnic*, CC^{2}.1581: 285/14; *clevetnic*, PH.1500–10: 61^{v}, CV.1563–83: 28^{v}; *corabnic*, CV.1563–83: 43^{v}; *curvarnic*, CC^{2}.1581: 65; *greaşnic*, PH.1500–10: 8^{r}; *iscodnic*, CV.1563–83: 61^{v}; *meserernicu*, FT.1571–5: 2^{v}; *mitarnic*, CC^{1}.1567: 165^{v}; *platnic*, FT.1571–5: 3^{v}; *ocarnic*, LD$_{Va}$.1678: 222^{r}; *svadnic*, LD$_{IV}$.1659–81: 35^{r})

-tor(iu),-toare (<Lat) (*ajutătoare*, GB.XVI-XVII: 415^{r}; *călcătoriu*, CS$_{IV}$.1590–602: 17^{r}; *căsătoriu*, LD$_{I}$.1619: 7^{v}; *cârmitoriu*, CC^{2}.1581: 3/16; *cercetător*, CV.1563–83: 11^{r}; *cerşător*, AOD.1675–6: 7^{v}; *despuietor*, CL.1570: 24^{v}; *deştingătoare*, CV.1563–83: 63^{v}; *făcătoriu*, CS$_{XI}$.1583–619: 97^{r} etc.).

De observat: (i) marea productivitate, în româna veche, a sufixelor „personale” (sufixe care, prin diversele lor valori, asigură crearea de substantive animate/ personale); (ii) sinonimia unora dintre ele (vezi perechile concurente: *curvar – curvarnic*, *mitar – mitarnic*, *jiupănească – jupaniță*, *sutaş – sutar(iu)*; *dumnezeae – dumnezeiță*); (iii) hipermarcarea prin ataşarea concomitentă a unor sufixe cu valori apropiate (***ean+că***; ***ean+in***; ***an+-ean+-că***; ***ar+nic***; ***oa(i)e + easă***).

În ciuda ieşirii din uz, în româna modernă, a unor sufixe precum: ***-oaie*** şi a pierderii productivității altora (vezi ***-eş***, ***-nic***), în ciuda dispariției unor lexeme sufixate din INVENTAR, clasa sufixelor „personale” continuă, în ansamblu, să fie foarte productivă şi astăzi.

Pentru româna actuală, Niculescu 2003 vorbeşte de o formă inedită de manifestare a genului personal, constând în existența paralelă a mai multe sufixe feminine pentru etnonime, diferențiate ca etimologie, ca vechime şi ca registru stilistic (*cetățeană – cetățeancă*, *american**ă** – american**că***, *australian**ă** – australian**că***, *maghiar**ă***, dar *ungur**oaică***, *rus**oaică***, *grec**oaică***, *turc**oaică***, *franțuz**oaică***), precum şi ataşarea a câte două sufixe cu origini diferite (*lup**oaie** – lup**oaică***). De observat că aceste trăsături sunt valabile şi pentru limba veche.

8. FORMA DE CAZ OBLIC A NUMELOR PROPRII CU FINALA ÎN *-CĂ*, *-GĂ*

Textele româneşti vechi indică o diferență de tratament între substantivele nume proprii terminate în **-că**, **-gă** şi corespondentele lor comune: numele proprii (antroponime şi toponime) formează genitiv-dativul în **-căi/-găi**, ceea ce înseamnă păstrarea intactă a radicalului ((44a–i); (45a–e)), în timp ce substantivele comune non-personale primesc, de regulă, la genitiv-dativul singular, **-ei** sau **-ii** (48): terminația **-ei** se adaugă fie la forma de plural *(biserici + ei > bisericiei*), fie, ca şi **-ii**, se adaugă direct la radicalul de plural (*biserič- + -ei/-ii > bisericei*, *bisericii*); ambele terminații antrenează o alternanță consonantică **/c/ ~/č/** sau **/g/ ~ /ğ/** (48).

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

(i) antroponime

(44) a. a cincea parte ce s-a aleage partea **Anuşcăi** şi a fratelui ei (DÎ.1577: LX)
b. Scriş eu popa Ştefan acestor oameni anu<me> **Voicăi** (DÎ.1595: XI)
c. jupâneasei lui, **Margăi** (DRH.B.1634: XXIV)
d. Evanghelia Sfântului **Lucăi** în 16 capete (CÎ.1678: 3^{r})
e. asupra **Focăi** tiranului (Cron.1689: 41)
f. li-au dat aceii mueri, **Veronicăi** (Cron.1689: 234)
g. un poetic, nepotul **Şenecăi** (CDicţ.1691–7: 291)
h. Domniia **Iugăi** vodă (ULM.~1725: 16^{v})
i. oastea **Ghicăi** vodă (CLM.1700–50: 301^{v})

De observat comportamentul identic al antroponimelor, indiferent de gen (femininele *Anuşcăi*, *Margăi*, *Veronicăi*, *Voicăi*, ca şi masculinele *Ghicăi*, *Iugăi*, *Lucăi*, *Şenecăi*). De observat prezența trăsăturii în întreaga perioadă veche şi în tot tipul de texte.

(ii) toponime

(45) a. județul **Dăbâcăi (**DÎ.1599: XIX)
b. oraş al **Africăi** (CDicţ.1691–7: 5)
c. obârşirea mănăstirei **Solcăi** (CLM.1700–50: 201^{r})
d. drumul la Lunca **Mândrişcăi** (NL.~1750–66: 99)
e să margă să iè cetatea **Râgăi** de la Cifed (NL.~1750–66: 158)

În multe cazuri, distincția antroponim – toponim nu mai este transparentă; multe antroponime stau la baza unor toponime.

(iii) comune personale

Dacă la numele proprii (antroponime sau toponime), foma de caz oblic este obligatoriu **-căi** şi **-găi**, la personalele comune apare oscilația între forma **-căi/-găi** şi **-cii/-gii**; vezi (46a, b) vs (46c, d); (47a, b) vs. (47c, d).

(46) a. este mie în locul **maicăi** mele (A.1620: 89^{v})
b. a Preacuratei **Maicăi** lui (SVI.~1670: 168^{r})
vs
c. pomenirea preacuvioasei **maicii** noastre Paraschevei (DVS.1682–6: 64^{v})
d. icoana **Maicii** Precistei (NL.~1750–66: 42)

(47) a. s-au îmbrăcat cu chipul **slugăi** (Cron.1689: 319)
b. să hie dată **slugăi** tale (Cron.1689: 90)
vs
c. sănătatea **slugiei** (CC^{2}.1581: 226/26)
d. deade-o **slugiei** (CC^{2}.1581: 456/14)

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

(iv) comune non-animate

Cea mai mare parte a substantivelor comune non-animate au, în limba veche, flexiunea fixată, în sensul generalizării unui radical cu alternanţă consonantică /k/~ /č/ (vezi (48)).

(48) a. beseare**ciei** (Ev.1642: 183)
b. beseare**cei** (Ev.1642: 87)
c. beseare**cii** (Ev.1642: 155)

La alte substantive comune non-personale (animate (49a, b) sau non-animate (49c–g)) terminate în **-că/-gă**, formele de caz oblic sunt, în limba veche, oscilante, în sensul păstrării frecvente a terminației **-căi/-găi**. Gramaticienii de la sfârşitul secolului al XIX-lea (Pană Dindelegan, în SILR: 436) înregistrează încă substantive non-animate terminate în **-că/-gă** care îşi formează cazurile oblice în **-căi/-găi**.

(49) a. piiatră scumpă în furma **furnicăi** (CDicț.1691–7: 321)
b. puiul **năpârcăi** (Cron.1689: 65)
c. oamenii cei din coada **cătargăi** (Cron.1689: 236)
d. şi a **fricăi** dumnădzăeşti (Cron.1689: 366)
e. găoacea **nucăi** (CDicț.1691–7: 165)
f. roatele **teleagăi** (CDicț.1691–7: 329)
g. desupra **cuşcăi** (Sind.1703: 85^{r})

Analiza materialului de limbă veche indică faptul că substantivele feminine terminate în **-că -gă**, indiferent de distincția animat vs non-animat, au fost mai conservatoare în păstrarea unui radical invariabil (vezi (49)). Totuşi, prin comparație, cele mai conservatoare au fost substantivele proprii ((44) şi (45)), indiferent de calitatea de antroponime sau de toponime. Ceea ce le-a diferențiat a fost, mai puțin, distincția „personal” vs „non-animat”, cât mai ales distincția „propriu” vs „comun”, cele proprii preferând păstrarea intactă a bazei. În sprijinul acestei ipoteze vin şi distincții actuale precum (50a) vs (50b), unde păstrarea intactă a bazei nu are nimic a face cu finala substantivului.

(50) a. frumusețea **florii** (comun)
vs
b. frumusețea **Floarei** (propriu)

9. CONCLUZII: ESTE TRĂSĂTURA „ANIMATULUI” SEMNIFICATIVĂ PENTRU GRAMATICA LIMBII ROMÂNE?

- De la cele mai vechi texte, româna evidențiază existența unui set de trăsături (morfologice, sintactice şi morfosintactice) ale substantivelor animate/personale care le disting de inanimate.
- Limba veche prezintă mare variație în marcarea acestor trăsături; există o variație generală caracteristică limbii vechi şi există o variație determinată de

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

poziția substantivului în ierarhia animatului. Ultima este responsabilă de diferențele sensibile dintre substantivele proprii personale, substantivele comune personale şi substantivele comune animate, dar non-personale.

• În evoluția de la limba veche la limba actuală, anumite trăsături din inventarul stabilit pentru secolul al XVI-lea au dispărut (vezi **4**, **5**); altele, oscilante în limba veche, s-au fixat, în sensul eliminării variantelor comune cu „inanimatele" (vezi **1**, **2**); altele şi-au restrâns frecvența de apariție (vezi **6**) sau au ieşit din limba standard (vezi **3**); altele s-au dovedit mai degrabă ca fiind legate de clasa substantivelor proprii decât de cea a animatelor/ personalelor (vezi **8**). În general, direcția de evoluție a mers în sensul întăririi şi al stabilizării trăsăturilor legate de calitatea de animat/personal.

• Trăsăturile inventariate au o manifestare foarte veche în limbă şi afectează organizarea de esență a limbii. În acest sens, se poate spune că româna aparține limbilor „sensibile" în raport cu parametrul „animatului". De observat că, uneori, parametrul „animatului" intervine în coocurență cu alt parametru, cel al individualizării/determinării (vezi construcția cu **pre**).

• Paralel cu clasa substantivelor animate/ personale, româna are capacitatea :de a diferența gramatical şi clasa inanimatelor, care, în raport cu animatele, se particularizează prin cuprinderea în genul neutru (vezi şi Rosetti 1957), cu toate trăsăturile flexionare şi sintactice care decurg de aici. Nu toate animatele aparțin neutrului, dar clasa neutrului (cu câteva excepții discutabile) include numai inanimate. Deci, ceea ce distinge româna nu este numai prezența setului de trăsături pentru clasa animatelor, ci şi corelarea cu trăsături distincte ale inanimatelor,

SURSE

A.1620 = *Alexandria*, ediție Florentina Zgraon, Bucureşti, Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, 2006 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 11].

AOD.1675–6 = *Alexie*, *omul lui Dumnezeu*. M. Stanciu-Istrate (ed.), Bucureşti, Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, 2001 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, V), p. 89–101.

BB.1688 = *Biblia lui Şerban Cantacuzino*, tipărită întâia oară la Bucureşti în 1688, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1988.

CazV.1643 = Varlaam, *Cazania*, ediție îngrijită de J. Byck, Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1943.

CC[1].1567−8 = Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, ediție critică de Vladimie Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

CC[2].1581 = Coresi, *Cartea cu învățătură*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec, 1914.

CCat.1560 = Coresi, Catehism (Braşov). Ed. Al. Roman-Moraru, în I. Gheție (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea.*, Bucureşti, Editura Acadmiei Române, 1982.

CDicț.1691–7 = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, Studiu, note şi text, Cluj-Napoca, CLUSIUM, 2001.

CÎ.1678 = *Cheaia înțelesului*, Ed. Ioannykij Haleatovskyi, *Cheia înțelesului*, ed. R. Popescu, Bucureşti, Libra, 2000.

CL.1570 = Coresi, *Liturghierul lui Coresi*, Text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

CLM.1700–50 = Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.

CP[1].1577 = Coresi, Psaltire. Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit și indice de Stela Toma, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1976.

CPr.1566−7 = Coresi, *Apostol*, ediția I. Bianu, texte de limbă din secolul XVI, *Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, Bucureşti, 1930.

CPrav.1560–2 = Coresi, *Pravila*, ediția Gheorghe Chivu, în I. Gheție (coord.), *Texte*, p. 218–230.

Cron.1689 = *Cronograf tradus din greceşte de Pătraşco Danovici*, ed. G. Ştrempel, 2 vol, Bucureşti, 1998.

CS.1580−619 = *Codex Sturdzanus*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993.

CT.1560–1 = Coresi, Tetraevanghel (Braşov). Ed.: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Braşov 1560–1561*, comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti. 1574*, ed. F. Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963.

CTd. ~1650 = Codicele Todorescu. Ed.: N. Drăganu, *Două manuscripte vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

DIR.A = *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVII, A. Moldova, Bucureşti, Editura Academiei RSR, (1612); 1956: IV (1616–20); 1957: V (1621–5).

DIS.1679–99 = *Disputa lui Isus cu Satana*. Ed. L. Agache, Bucureşti, Fundația Națională pentru Ştiință și Artă, 2001 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 5).

DÎ = *Documente și însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş și Alexandra Roman-Moraru; introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.

DPar.1683 = Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași 1683, ediție critică Mădălina Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.

DRH.A.1635−6 = *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, XXIII, Bucureşti, Editura Academiei, 1996.

DRH.B.1646 = *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească. XXXI, Editura Academiei, 2003.

DVS.1682–6 = Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților*, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Editura Echinox, 2002.

Ev.1642 = *Evanghelie învățătoare*, *Govora*, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

FD.1592−604 = *Floarea darurilor*, ediție Alexandra Roman Moraru, Bucureşti, Minerva, 1996 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1].

FT.1571–5 = *Fragmentul Todorescu* (Carte de cântece). Ed. I. Gheție, in I. Gheție (coord.), *Texte româneşti din secolul aXVI-lea*, p. 336–43.

GB.XVI–XVII = Glosele Bogdan. Ed. M. Georgescu in I. Gheție (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, p. 422–38.

ISBD = Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ediția a II-a, Vălenii-de-Munte, Tipografia „Datina românească”, 1925.

LD = *Legenda duminicii*. Ed. E. Timotin, Bucureşti, Fundația Națională pentru Ştiință și Artă, 2005 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 10).

MC.1620 = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura „Minerva”, 1989.

NL.~1750–66 = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*, text stabilit, glosar, indice și studiu de Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959.

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

PH.1500–10 = *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de I. Gheţie şi Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
PO.1582 = *Palia de la Orăştie*, text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu şi Alexandru Gafton, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2005.
Prav.1581 = *Pravila ritorului Lucaci*, text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1971.
Sind.1703 = *Sindipa*. Ed. M. Georgescu, Bucureşti, Minerva, 1996 (Cele mai vechi cărţi populare în literatura română, 1), p. 249–315.
SVI.~1670 = *Varlaam şi Ioasaf*. Ed.: M. Stanciu Istrate, Reflexe ale medievalităţii europene în cultura română veche: *Varlaam şi Ioasaf* în cea mai veche versiune a traducerii lui Udrişte Năsturel, Bucureşti, 2013, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române.
ULM.~1725 = Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1957.

BIBLIOGRAFIE

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*. Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.
Ciorănescu 2002 = *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum.
Comrie 1989 = Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistics Typologie*, Second Edition, England, Basil Blackwell Ltd.
Costinescu 1981 = Mariana Costinescu, „Studiu lingvistic", în M. Costinescu (ed.), *Codicele Voroneţean*. Bucureşti, Editura Minerva.
Densusianu 1961 [1938] = O. Densusianu, *Istoria limbii române*, I, II, ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Dominte 2006 = Constantin Dominte, „Paradigmele superansamblului lexico-gramatical al etnonimiei în limba română contemporană. Aspecte fundamentale", în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română – aspecte sincronice şi diacronice. Actele celui de al 5-lea colocviu al Catedrei de Limba română (8–9 decembrie 2005)*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 265–279.
Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, 2009, *Gramatica limbii române vechi* (1521–1780), Iaşi, Casa Editorială „Demiurg".
FCLR = Marina Rădulescu Sala (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română. IV. Sufixele*, Bucureşti, Editura Academiei, 2015.
FCLRV = Magdalena Popescu Marin (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei 2007.
Gafton, Arvinte 2007 = Gafton, A., Arvinte, V. (ed.), *Palia de la Orăştie*, II. Studii, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".
GALR = Valeria Guţu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române. II*, *Enunţul*, tiraj nou revizuit, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.
GBLR = Gabriela Pană Dindelegan (coord.) *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, şi *Caiet de exerciţii*, 2010, ediţia a II-a, 2015.
GR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2013.
Graur 1929 = Al. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris.
Graur 1945 = Al. Graur, „Contribution à l'étude du genre personnel en roumain", în BL XIII (1945), p. 97–104.
Iordan, Guţu Romalo, Niculescu 1967 = Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)

Nestorescu 2006 = Virgil Nestorescu, *Din viaţa cuvintelor româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Niculescu 2003 = Alexandru Niculescu, „Norme latino-romanice în structura morfologică a limbii române”, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 4, Cluj-Napoca, editura CLUSIUM, p. 37–40.
Pană Dindelegan 2010 = Gabriela Pană Dindelegan, „Pe marginea a două norme sintactice ale grupului prepoziţional”, în Chivu, G., Uţ Bărbulescu, O. (eds) *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuş*. Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Pană Dindelegan 2013 = Gabriela Pană Dindelegan, 2013, „Flexiunea cazuală – între analitic şi sintetic. Cardinale şi cuantificatori non-numerici în româna veche”, în *Limba română*, 3, p. 159–173.
Racoviţă 1938 = C. Racoviţă, „Sur le genre personnel en roumain”, în BL XVIII (1938), p. 154–159.
Rosetti 1957 = Al. Rosetti, „Despre genul neutru şi genul personal”, în SCL VIII (1957), p. 407–413.
SILR = Gh. Chivu, G. Pană Dindelegan, A. Dragomirescu, I. Nedelcu, I. Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Editiura Academiei Române, 2012.
SOR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of old Romanian*, Oxford UniversityPress, 2016.
Şovar 2012 = A-G. Şovar, „Nume de rudenie cu flexiune specială în limba română veche”, in R. Zafiu, A. Dragomirescu, A. Nicolae (ed.), *Limba română. Direcţii actuale încercetarea lingvistică*, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 245–256.
Şovar 2012 = Andreea Şovar, *Morfosintaxa şi semantica numelor de rudenie în limba româna veche*, teză de doctorat.

GRAMMAIRE DES NOMS ANIMÉS DANS LE ROUMAIN
– analyse particulièrement à la langue ancienne –

(Résumé)

L’auteur reprend la discussion du «genre personnel» tel qu'il se manifeste dans le roumain ancien. Conçu comme une étude de synthèse, l’article suit, sur un corpus riche de roumain ancien, les caractéristiques de la classe des noms animés/ personnels. L’auteur examine l'expression de ces traits en fonction de la position du nom dans la «hiérarchie des animés». Les marques différentielles de la classe des noms animés / personnels sont clairement présentes dans les textes du XVIe siècle. Dans l’évolution ultérieure vers le roumain moderne, leurs manifestations se stabilisent et, parfois, se renforcent. L’article souligne le fait que ce qui individualise le roumain est non seulement l’existence des traits grammaticaux spécifiques de la classe des noms animés, mais également la corrélation avec des traits distinctifs des noms inanimés (le gendre neutre ne contient que des inanimés).

Cuvinte-cheie: română veche, animat / personal, ierarhia animatului, gramatica animatelor, gramatica inanimatelor, evoluţie.

Mots-clés: roumain ancien, animé, personnel, hiérarchie des animés, grammaire des animés, grammaire des inanimés.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
g_dindele@yahoo.com

BDD-A24876 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 03:11:58 UTC)